

Novi smjerovi u danskoj kriminalističkoj književnosti

“Ljude obično ubijaju zbog ljubomore, droge, novca ili obiteljskih problema, ne mogu ni zamisliti da bi ikome moglo pasti na pamet da ubije zato što je doveden u pitanje neki znanstveni zaključak. Nešto iz neke disertacije.”¹

U knjizi Sissel-Jo Gazan *Dinosaurovo pero* (*Dinosaurens Fjer*, 2008) ovo govori detektiv, viši inspektor Søren Marhauge, obraćajući se glavnoj junakinji, doktorandici i autorici disertacije Anni Belli Nor. Obuhvaćajući dva pola, subjektivno i objektivno shvaćanje znanja, ta njegova izjava sažima dihotomiju o kojoj se u knjizi govori, okosnicu njezine intrigantne radnje. Ta se dihotomija kasnije ponovno naglašava kada jedan znanstvenik, kolega žrtve prvog ubojstva, odgovara na utemeljenu optužbu za ucjenu: “Te dvije stvari nemaju veze jedna s drugom [...] Jedna se odnosi na znanost, istraživanje, a druga na prijateljstvo. Prijateljstvo i znanost dva su nespojiva entiteta.”²

Sissel-Jo Gazan objavila je 2008. svoj prvi “znanstveno-kriminalistički roman” *Dinosaurovo pero*. Osim što se tim romanom proslavila u Danskoj, preveden je na šesnaest jezika, Maureen Corrigan s radijske postaje *National Public Radio (NPR)* proglasila ga je 2013. najboljim kriminalističkim romanom (Corrigan), a Tom Nolan, književni kritičar dnevnika *The Wall Street Journal*, iste ga je godine uvrstio na popis deset najboljih kriminalističkih romana (Nolan). Osim toga, *Dinosaurovo pero* osvojilo je 2008. nagradu za roman godine Danskog radija i po izboru slušatelja danske radiotelevizijske postaje *Danish Broadcasting Corporation* proglašeno je *Kriminalističkim romanom desetljeća 2000–2010*. (Gyldendal).

Drugi roman, *Lastavičin luk* (*Svalens Graf*), objavljen 2013. kao samostalni nastavak prvoga, do-

nio joj je 2014. nagradu *Najbolja knjiga po izboru čitatelja* koju dodjeljuje Danska knjižnična udruga (*Danmarks Biblioteksforening*). *The Wall Street Journal* proglasio je *Lastavičin luk* jednim od deset najboljih kriminalističkih romana u 2015, hvaleći “intrigantan” roman i “maštovitu dansku spisateljicu” Gazan (Salomonsson).

Razumljivo, postavlja se pitanje zašto su ti kriminalistički romani toliko popularni. Po čemu se razlikuju od mnoštva drugih krimića napisanih u Skandinaviji u posljednjih nekoliko godina?

Na mrežnim stranicama agenta Sissel-Jo Gazan može se pročitati sljedeće: “Dovodeći u vezu znanost i ubojstva i otkrivajući životne tajne i drame običnih ljudi, Sissel-Jo Gazan pronašla je jedinstven stil kojim se izdvaja u skandinavskoj kriminalističkoj književnosti” (Salomonsson).

Međutim, Gazan se u pisanju oslanja na tradiciju skandinavskog *noira* i feminističkih kriminalističkih romana (*femi-krimier*), a u njezinim knjigama složene osobne životne priče i psihološke osobine glavnih i sporednih likova, upletene u mrežu znanosti, zasjenjuju počinjene zločine. Stoga ću u ovom članku razmotriti njezine knjige unutar novog smjera u skandinavskoj kriminalističkoj prozi, u kojemu se jukstaponira navodna objektivnost znanstvenih činjenica i nemilosrdna konkurencija u akademskoj zajednici uz subjektivnost svojstvenu svakodnevnom životu i obiteljska previranja likova koje bismo uvjetno mogli nazvati “normalnima”. U njezinim se dvjema knjigama pojavljuje mladi detektiv koji se upliće u mrežu sačinjenu od znanstvenih činjenica (ili fikcije), oštre konkurencije i intrige u akademskoj sredini, u čemu vodeću ulogu imaju kontroverzne figure, te obiteljskih previranja u vlastitom životu i u životima drugih likova. Te se knjige najvećim dijelom bave svakodnevnim životima glavnih junaka koji su, kako sam već rekla, uvjetno rečeno prilično “normalni” ljudi. Ukratko, u njezinim knjigama znanstveno istraživanje i znanstvena otkrića, složene osobne životne priče i psihološke osobine glavnih i sporednih likova zasjenjuju počinjene zločine.

U tim se knjigama preispituje mogu li se neki sastavni dijelovi života, u skladu s kontekstom rasprave o smještenom znanju (*situated knowledge*) koju vodi Donna Haraway, okarakterizirati kao subjektivni

¹ “Normalt bliver folk slået ihjel på grund af jalousi, narkotika, penge eller familiære anliggender, og det er for avant-garde for mig at skulle forestille mig, at nogen kunne finde på at slå andre mennesker ihjel på grund af noget, der har at gøre med en truet videnskabelig position. Noget der står i et speciale” (Gazan, str. 262). Autorica članka navodi da su svi prijevodi njezini, ako nije drugačije navedeno.

² “De to ting hænger overhovedet ikke sammen [...] Det ene handlede om videnskab, om forskning, og det andet handlede om venskab. Venskab og videnskab er to uforenelige størrelser” (Gazan, str. 388).

ili objektivni. “Smješteno znanje preispituje temeljne mitove tradicionalne objektivnosti: subjekt je jednostavna, pojedinačna točka u kojoj se skuplja empirijsko znanje, znanstveni pogled ima ulogu sveznajućeg promatrača, a objekt istraživanja pasivan je i stabilan. Subjekti smještenog znanja postaju složene naprave načinjene od biološke vizije i osobne volje, znanstveni pogled rastvara se u mrežu osporavanih opažanja, a objekti (su) [...] proizvedeni, ali ipak imaju mnogo više kontrole nego što bi to tradicionalan i skroman svjedok htio priznati. Smještenim znanjem izbjegava se ponizna (samoponižavajuća) relativnost i ujedno odbija falogocentrični pozitivizam” (Schaffer).

U prvoj knjizi, *Dinosauruovom peru*, ima nekoliko sporednih radnji, ali glavne radnje obuhvaćaju akademski svijet znanstvenih činjenica i privatne, burne živote protagonista. Søren Marhaug, mladi viši inspektor, zauzeo je svoj položaj u policiji zahvaljujući svojoj sposobnosti da “plete unatrag”, odnosno da raspliće “pletivo” da bi pronašao rješenja i krivce (Gazan, str. 46). Deduktivno rasuđivanje u tradiciji Sherlocka Holmesa, uz metaforu pletenja kojom se dodaje feministička perspektiva. Taj primjer hibridnosti uvodi nas u temu prelaženja granice između subjektivnoga i objektivnoga. Sørenu je povjeren težak slučaj neobičnog ubojstva jednog znanstvenika zaraženog jajašcima svinjske trakavice. U knjizi se događa i drugo ubojstvo, koje je povezano s prvim, a počinitelje na kraju otkrije i rješenje zločina pronađe žena, Anna Bella Nor. Anna Bella je samohrana majka, doktorandica, čiji je jedan mentor žrtva prvog ubojstva, a drugi osumnjičenik u tom slučaju. U svojoj se disertaciji bavi pitanjem oko kojega se znanstvenici spore već desetljećima: potječu li ptice izravno od dinosaura ili su paralelna vrsta. Otuda naslov knjige. Kanadski znanstvenik Clive Freeman tvrdi, unatoč sve većem broju dokaza koji govore suprotno, da ptice ne potječu od dinosaura, a Anna Bella se u svojoj disertaciji suprotstavlja njegovim argumentima zbog njihove nedosljednosti u primjeni znanstvene teorije. Na kraju položi ispit i stječe titulu doktorice bioloških znanosti.

U radnju romana uvodi nas dug i opširan opis sveučilišta: upoznajemo se s Odsjekom biologije i podrumima punim prašnjavih zbirki, sveučilišnom hijerarhijom, pisanjem disertacije, odgovornim i neodgovornim mentorima itd., sve dok se ne otkrije prvo ubojstvo. Gazan tada mijenja brzinu i započinje iscrpnu pripovijest o životu i podrijetlu policajca, samohrane majke-autorice disertacije i kanadskog znanstvenika, u kojoj uvodi glavne teme knjige. Pripovijedanje je i nadalje strukturirano kao zanimljiva međuigra između akademskih i znanstvenih činjenica te kaosa osobnog prostora glavnih i sporednih likova, čime se odražava znanstvena rasprava o kojoj se u knjizi govori. Budući da zagonetku rješava žena, glavna junakinja, to bi nas moglo navesti da ovu knjigu nazovemo *femi-krimičem*, feminističkim kriminalističkim romanom, ali njome se taj žanr

proširuje jer se detalji iz privatnog života, karakteristični za *ženski kriminalistički roman*, dopunjuju perspektivom znanstvenih definicija i argumentima o istini i lažima. Kirurški precizni opisi detalja čitatelju omogućuju da dobije jasnu predodžbu o događajima, poput one koju imaju glavni junaci. No, kako kasnije u knjizi otkrivamo, u tome i jest najveći problem. Umjesto da počivaju na čvrstom temelju sveprožimajuće istine, i akademska sredina i privatni životi okruženi su lažima. Kako reći istinu, pobijediti laž i doći do neupitne istine postaje važna tema, a pokazuje se da, osim laži koje se stalno proizvode pod krinkom znanstvenog istraživanja, i laži u privatnim životima glavnih junaka mijenjaju zbilju i način na koji je oni shvaćaju. Postavlja se pitanje postoji li objektivna istina, u akademskoj sredini i izvan nje.

Treba napomenuti da je Gazan magistrirala biologiju i da se pri pisanju prvog romana koristila vlastitim istraživanjima i znanjem. Njezin se drugi roman zasniva na rezultatima medicinskih istraživanja.

Anna Bella pred kraj romana u očajanju uzvikuje: “Zašto meni svi lažu?”³ I doista, čini se da su laži prodrle u sve pore njezina privatnog i znanstvenog života.

Haraway navodi: “Znanost je potraga za prijevodom, mogućnošću preobrazbe, mobilnošću značenja i univerzalnošću – što nazivam redukcionizmom samo onda kad se samo jedan jezik (pogodite čiji?) nameće kao norma za sve prijevode i preobrazbe” (str. 580). Jezik kojim se služi Anna Bella znanstvenica vrlo je različit od jezika Anne Belle majke, kćeri i prijateljice. Ona se trudi odrediti svoj pristup znanstvenom istraživanju i njegovu svrhu. U potrazi je za jezikom s prevodivim i razumljivim kontekstom, koji će joj omogućiti da na temelju rezultata svojih istraživanja napiše održivu disertaciju pa da zatim dobije posao i ostvari karijeru. Shvaća da je uvučena u sukob moći u akademskim krugovima na sveučilištu, a kako navodi Haraway: “... upućena osoba nema povlaštenu perspektivu jer se svako razgraničavanje unutarnjeg i vanjskog u znanju teoretizira kao težnja za moći, a ne kao težnja za istinom” (str. 576). Njezina potraga za istinom u znanstvenom istraživanju utapa se u moru akademskih intriga i pokušaja preuzimanja kontrole u strogoj hijerarhiji kojoj su na čelu muškarci – voditelji i mentori. Svoj doživljaj situacije opisuje ovako: “Sve je znanje zapetljano u čvor smješten u polju polemičkih nadmetanja...” (str. 577) u kojemu “...svjetlosne mrlje, odnosno sudionici, rastvaraju [...] jedna drugu kako bi opstale u borbi za znanje i moć...” (str. 577). Međutim, i sama je sebi protivnica jer ne vidi jasan put prema svome cilju: pronalasku znanstvenih dokaza i istine. Spašava se kad spozna da joj treba: “... mreža kontakata, preko koje će, među

³ “... hvorfor er jeg sådan en, som alle lyver for?” (Gazan, str. 402).

ostalim, prenositi znanje između vrlo raznorodnih zajednica različita stupnja moći” (str. 580). U njezinom se slučaju ta mreža sastoji od dva člana: od prijatelja i mentora znanstvenika te od odane prijateljice iz djetinjstva. Od prvoga, Johannesesa, dobiva uvid u svoje ciljeve i ambicije u okviru znanstvene teorije. Shvaća da joj nedostaje dobra metoda za usporedbu suprotstavljenih stajališta i znanstvenih tvrdnji, ali kad uspostavi teoretski okvir, uspije premostiti jaz između svog znanstvenog jezika i jezika znanstvenika koje istražuje. Osjeća se pobjedonosno nakon što prebrodi poraz jer je stekla svoj stav i znanje smješteno u vlastitoj percepciji. Od prijateljice, Karen, dobiva važan podsjetnik o moći prijateljstva i ženske podrške u subjektivnoj, privatnoj sferi majke i kćeri. Ponovno se etablira kao snažna majka i kći, na solidnim temeljima koji su sada izgrađeni na jeziku samospoznaje, a ne na lažima koje joj je servirala okolina.

Osim što postiže taj dvostruki uspjeh, pronalazi i rješenje ubojstva koje ne uspijeva razjasniti ni inače uspješan detektiv. Budući da on nije dio kompetitivnoga akademskog miljea zavaravaju ga dvosmislenosti, laži i prikrivanje istine koji su tom miljeu svojstveni. Slaže se s Haraway kad ona tvrdi: “... trebaju nam primjenjivi, pouzdani iskazi, koji se ne mogu svesti ni na težnju za moći i polemičke, retoričke igre visoko pozicioniranih, ni na znanstvenu ni pozitivističku aroganciju...” (str. 580). No vrata tog svijeta ipak mu treba otvoriti netko tko je dio njega, a dok traga za istinom i rješanjem ubojstva i sam se suočava s lažima i prikrivanjem istine u svome životu. Njegov djed, zamjenski otac, rekao mu je da vrijeme poluraspada laži ne potpada pod opseg ljudskog života (Gazan, str. 296), ali Søren je ipak bio uvjeren da će njegove laži zauvijek ostati skrivene i da nikada neće utjecati na njegov sadašnji život.

Søren je dio trokuta koji čine on sam, njegova bivša djevojka Vibe (s kojom je proveo sedamnaest godina) i njegovi djed i baka. Kad mu Vibe kaže da želi imati dijete, Søren to odbije i po svojoj reakciji shvati da zapravo želi prekinuti taj odnos. Njegovi zamjenski roditelji, djed i baka, primorani su mu otkriti da je sudjelovao u nesreći u kojoj su mu poginuli roditelji, a unutar tog kruga suočava se i s posljedicama avanture za jednu noć, prihvaćajući naposljetku očinstvo sa strašću koja mu je do tada bila nepoznata. Zahvaljujući njegovim novootkrivenim očinskim osjećajima njegov se trokut preklopi s onim Anne Belle, njezine majke i prijatelja iz djetinjstva, Karen i Troelsa. Majka Anne Belle patila je od poslijeporođajne depresije, pa se iskupljuje zbog toga što je zanemarivala Annu Bellu preuzimajući ulogu majke u odnosu sa svojom unukom. Karen i Troels povezuju Annu Bellu s jednom pričom iz prošlosti, koja je započela veselo, ali je završila tugom i odvajanjem. Treći trokut obuhvaća Clivea Freemana, njegovu suprugu i djecu te njegovu opsjednutost Jackom, dječakom kojemu je bio mentor, a koji se kasnije svrstava među njegove suparnike na sveučilištu.

Kao što vidimo, niti radnje, uključujući i sporedne radnje, pažljivo su isprepletene, ali zajedničko im je to što se u njima subjektivno prožima s objektivnim i činjeničnim, čime se omogućuje smješteno znanje: “... znanje smješteno u kontekst... Iako je stajalište unutar nekog konteksta ograničenije od vanjske i bestjelesne objektivnosti, smještena stajališta zapravo su sadržajno bogatija jer uzimaju u obzir brojne informacije koje čine taj kontekst i njihovo okružje. Nadalje, zbog svog ograničenog djelokruga smješteno znanje promiče i potiče razmjenu ideja među ljudima čija su stajališta ograničena, a kojima razmjena znanja i razumijevanje konteksta drugih omogućuje da razviju vlastita stajališta i učine ih sveobuhvatnim. Apolutna, vanjska i objektivna stajališta takvu razmjenu ne dopuštaju jer se često svode na gotovo autoritaran i binaran mentalni sklop, u kojemu su stajališta ili apolutna ili bezvrijedna. Takav isključiv stav samo onemogućuje raspravu i razmjenu mišljenja...” (Ana), a kako nam knjiga pokazuje, samo se raspravama, razmjenom mišljenja, razotkrivanjem i prihvaćanjem postojanja sivih zona mogu riješiti zagonetke, i samo se tako može stvoriti egzistencija koja se zasniva na osobnom odabiru istine. Haraway navodi: “Demaskirali smo doktrinu objektivnosti jer su ugrozili naš raspupali osjećaj kolektivne povijesne subjektivnosti i djelovanja te naše ‘utjelovljene’ prikaze istine...” (str. 578), a Gazan u svome romanu radi upravo to: demaskira doktrinu objektivnosti. Umjesto da prihvati tu doktrinu, pojedinac mora aktivnim odabirom definirati subjektivnu istinu kako bi preživio kao subjekt u interakciji s drugima.

Stoga je *Dinosaurovo* pero hibrid kriminalističkog i egzistencijalističkog romana. Uz priču o zločinu pratimo i temeljito ispitivanje laži i izdajstava, a poruka knjige važna je upravo zato što se u njoj uspješno opisuju ti udvojeni svjetovi. Tajne, laži i prikrivanje istine nalazimo i u subjektivnoj sferi, orijentiranoj na obitelj i prijatelje, i u objektivnim, znanstvenim i akademskim krugovima. Oscar Wilde je u svome predgovoru *Slici Dorianu Grayu* iz 1891. napisao sljedeće: “Svatko tko prodiere pod površinu, čini to uz vlastitu opasnost. Tko odgonetne simbol, čini to uz vlastitu opasnost” (Wilde, str. 4).⁴ Ova nam knjiga jasno pokazuje da svi životni aspekti imaju i lice i naličje, s tim da je potonje potencijalno mračnije i opasnije.

Druga knjiga Sissel-Jo Gazan, *Lastavičin luk*, također sadržava nekoliko usporednih priča. Gazan razrađuje slojevite životne priče glavnih junaka, uvlačeći čitatelja u svakodnevne i naizgled sporedne događaje. Kao i u svojoj prvoj knjizi, stalno jukstaponira navodnu objektivnost znanstvenih činjenica i nemilosrdnu konkurenciju u akademskoj zajednici uz subjektivnost svojstvenu svakodnevnom životu i

⁴ O. Wilde, *Slika Dorianu Grayu*, prijevod Zlatka Gorjana, Marijan knjiga, 2000. (nap. prev.)

obiteljska previranja likova. U ovoj knjizi nastavlja preispitivati mogu li se neki sastavni dijelovi života nazvati subjektivnima ili objektivnima, a teme ponovno uklapa u raspravu o smještenom znanju, objašnjenu u prvom dijelu članka.

U ovoj je knjizi, nakon dvije godine, detektiv Søren Marhaug unaprijeđen u zamjenika pomoćnika načelnika. Grozi se administrativnih dužnosti i ne želi se baviti papirima, nego "pravim detektivskim poslom", pa ubrzo daje ostavku da bi se mogao vratiti osnovama policijskog posla: istraživanju i rješavanju zločina. Živi s glavnom junakinjom prve knjige, Annom, i njezinom kćeri Lily, a najviše im problema stvara njegova snažna i neosnovana ljubomora. Relativno stabilna situacija u njihovoj kući u predgrađu, u kojoj žive donekle ustaljenim ritmom, otvara put proučavanju jedne druge disfunkcionalne obitelji koja dolazi u središte rasprave o subjektivnosti, objektivnosti i istini. Marie Skov piše svoju doktorsku disertaciju s Kristianom Stormom, cijenjenim znanstvenikom koji remeti ustaljene odnose u znanstvenoj zajednici. Njegov je moto: "Tko istražuje, pobjeđuje." On sam živi je dokaz za vlastitu tvrdnju: neumoran tragač za istinom, radoholičar i altruist, koji prodaje svoju kuću da bi nastavio financirati svoje istraživanje kad ponestane sredstava. Skrbi se o štićenici Marie, koju naziva svojom lastavičicom. Pri prvom susretu s njom doživio ju je kao raskuštranu i zbunjenu ptičicu, ali uvjeren je da će se pretvoriti u neukrotivu lastavicu koja će uzletjeti jako visoko. (Gazan, str. 192–193).

Njegov je glavni projekt lociran u Gvineji Bisau, gdje pod pokroviteljstvom Svjetske zdravstvene organizacije cijepi djecu. Nasuprot očekivanjima, njegovi podaci upućuju na to da neka od tih cjepiva, ona protiv difterije, tetanusa i pertusisa (hripavca), imaju neželjene negativne nuspojave, odnosno da ne smanjuju stopu smrtnosti djece, nego da je povećavaju. Storm je prototip savjesnog istraživača. Kako kaže jedna njegova druga studentica, svoje je studente naučio da sve preispituju i da se uvijek trude razumjeti uzroke. "Dao nam je istraživačke alate kako bi nas ohrabrio da se približimo istini. U poslu i u privatnom životu."⁵ Na tragu potrage za jezikom Donne Haraway ["Znanost je potraga za prijevodom, mogućnošću preobrazbe, mobilnošću značenja i univerzalnošću – što nazivam redukcionizmom samo onda kad se samo jedan jezik (pogodite čiji) nameće kao norma za sve prijevode i preobrazbe" (str. 580)]. Storm pokušava stvoriti jezik za sebe i svoje studente koji bi obuhvatio i profesionalno-objektivno i osobno-subjektivno, tvrdeći pritom da znanstvenici mogu mnogo naučiti od književnosti – posebice od djela Karen Blixen – i da jezik

i njegove izražajne nijanse imaju važnu ulogu u potrazi za istinom (Gazan, str. 154). Storm također tvrdi da je intuicija opravdan razlog da se u nešto posumnja te da se na toj osnovi djeluje (Gazan, str. 191). Zahvaljujući svojoj upornosti otkriva sabotazu zbog koje nije uspio prvesti kraju svoje istraživanje i objaviti rezultate, a kad dođe nadomak presudnom otkriću biva brutalno ubijen. U svome radu i u potrazi za istinom ukida granice između znanstvenog istraživanja i privatnog života, a njegova ga potraga za istinom, prikrivenom komercijalnim interesima, akademskim prestižem i častohlepnosti, naposljetku košta života.

Stormovo uporno suočavanje s naizgled nepremostivim preprekama zrcali se u životu Marie Skov.

Ona traga za jezikom s prevodivim i razumljivim kontekstom, koji će joj omogućiti da uz predanost i uspjeh u znanstvenoj karijeri ostvari uspjeh i u privatnom životu. Kao Stormova studentica uvučena je u sukob moći u akademskim krugovima na sveučilištu, a tu situaciju ponovno možemo ilustrirati pesimističnom izjavom Donne Haraway: "... upućena osoba nema povlaštenu perspektivu jer se svako razgraničavanje unutarnjeg i vanjskog u znanju teoretizira kao težnja za moći, a ne kao težnja za istinom" (str. 576). Njezina potraga za istinom u znanstvenom istraživanju odvija se usporedno s mnogim traumatskim otkrićima i događajima u njezinoj obitelji, dok njezina neuravnotežena sestra Julie teži zadržati moć i kontrolu nad članovima obitelji. Marie naslućuje da znanje nije ni jedini ni najvažniji igrač u toj igri moći, ali, slično kao i glavna junakinja prve knjige, i ona je sama sebi protivnica jer ne vidi jasan put prema svome cilju: pronalasku istine. Spašava se kad spozna, ponovno poput glavne junakinje prve knjige, da joj treba: "mreža kontakata, preko koje će, među ostalim, prenositi znanje između vrlo raznorodnih zajednica različita stupnja moći" (str. 580).

Njezina se mreža sastoji od njezine mlađe sestre Maje, koja se uspjela otrgnuti od razorne obiteljske dinamike, i Tima Salomona, Stormovog asistenta, desne ruke i pasioniranog kolege znanstvenika. On također traga za: "... pouzdanim iskazima, koji se ne mogu svesti ni na težnju za moći i polemičke, retoričke igre visoko pozicioniranih, ni na znanstvenu i pozitivističku aroganciju..." (Haraway, str. 580). Usporedno s tim, Marie zajedno s Majom nastoji iznijeti na vidjelo i razjasniti laži i licemjerje koji prate njezinu obitelj otkako zna za sebe, i otkriti istinu, premda vrlo neugodnu, o njihovom potiskivanju osjećaja, disfunkcionalnosti i skrivenim tajnama (Gazan, str. 218). Istodobno surađuje s Timom, pokušavajući otkriti istinu o Stormovom istraživanju u Gvineji Bisau i njegovoj smrti. Storm nije uspio otkriti tko je bio odgovoran za sabotazu njegova projekta cijepljenja (Gazan, str. 189), pa projekt moraju dovršiti njegovi studenti. Maja upućuje Marie u pravome smjeru kad je potakne da s Timom napiše jedan presudan članak: "Počni pisati svoj članak, Marie. Znam iz iskustva da

⁵ "Den, der forsker, består" (Gazan, str. 37).

⁶ "Han gav os akademiske redskaber til at turde nærme os sandheden. Både fagligt og personligt" (Gazan, str. 155).

se dijelovi koji nedostaju pojave čim počneš uočavati praznine.⁷ Maja je također lik koji svjesno nastoji doprijeti do ostvarive realnosti i suočiti se s njom, a njezine tetovaže služe joj kao podsjetnici: “Svaki dan kad se probudim i pogledam te tetovaže u ogledalu, one me podsjetu na realnost i na to da od nje niti mogu niti moram pobjeći.”⁸ Maji je najvažnija tetovaža kineski simbol slobode. Izradila ju je kad je shvatila da se prošlost ne može promijeniti, što je također i poruka knjige. Kako bi izgradili budućnost, Marie i Tim moraju neriješena pitanja iz prošlosti pretvoriti u pouzdane i razumljive iskaze. Treba napomenuti i to da su Majine tetovaže vrlo slične poznatim tetovažama Lisbeth Salander, koje i nju podsjećaju na bol i tjeskobu (Larsson).

Jedan sporedni lik koji pomaže u istrazi kaže: “... ako je Storm ubijen da mu se vežu usta, onda je to učinio netko tko sada zgrće ogroman novac zahvaljujući tome što njega više nema. Novac je jedini motiv koji ljude može na tako nešto natjerati.”⁹ Kako se istraga usmjerava na odvajanje istine od neistine, Gazan uvodi u radnju Svjetsku zdravstvenu organizaciju i globalni program cijepjenja, tvrdeći da je to konzervativna organizacija kojoj je jedini cilj zadržati prestiž i priznanje (Gazan, str. 371). Ubojstva (do tog trenutka otkrivena su tri) dobivaju globalnu perspektivu, a znanstvenica traga za motivima, odlučno se suprotstavljajući komercijalnim interesima. Gazan ponovno povezuje osobno i profesionalno. Dok se Marie zbližava s Timom, čitatelja se navodi na to da posumnja u njega. Rasplet otkriva da su njegova brata potkupile kompanije koje proizvode cjepiva za Svjetsku zdravstvenu organizaciju, a koje su zgrnule bogatstvo ušutkavši one koji su upozoravali na njihove štetne nuspojave. Istina na kraju iziđe na vidjelo, ali moraju se završiti i usporedne priče, a do zaključka nas dovode povjerenje i ljubav. U cijeloj knjizi detektiva Sørena neprestano muči ljubomora. Shvaća da mora prestati s lažima i prihvatiti istinu u svome odnosu (Gazan, str. 449). Obiteljske tajne Marie otkrivene su, pa i ona mora naučiti kako se suočiti s istinom. Marie je također pridonijela hvatanju krivca; kao što se pretpostavljalo, to je bio onaj koji se financijski okoristio od ubojstava. Na kraju knjige teme zločina i znanosti potisnute su u drugi plan pred otkrivanjem obiteljskih tajni i sramota. Dakle, čini se da je to pomalo neuvjerljiv kraj jedne zanimljive knjige, koja pod uzbudljivom krinkom detektivskog romana

⁷ “Gå i gang med din artikel, Marie. Min erfaring er, at manglende brikker dukker op, når man beskæftiger sig med de tomme pladser” (Gazan, str. 219).

⁸ “Hver dag, når jeg vågner og ser mine tatoveringer i spejlet, bliver jeg mindet om realiteterne og om, at jeg aldrig hverken kan eller skal flygte fra dem” (Gazan, str. 275).

⁹ “... hvis nogen har myrdet Storm for at lukke munden på ham, så er det en, der nu tjener kassen på, at han er væk. Penge er det eneste, der kan drive folk helt derud” (Gazan, str. 371).

postavlja brojna pitanja o prirodi subjektivne i objektivne istine, lažima, istraživanjima, činjenicama, tumačenju zbilje i politici obiteljskih odnosa.

Gazan je u jednom intervjuu ovako odgovorila na pitanje zašto piše kriminalističke romane: “To je odličan način za širenje znanja o složenim temama tako da ih mogu razumjeti i oni koji nisu izučavali prirodne znanosti.”¹⁰

Haraway tvrdi da u objektivnoj znanosti nema mjesta za žene i da objektivni prostor kao takav ne postoji; ovim dvjema knjigama ta se tvrdnja podržava, i dodaje se ne postoji ni istina – ni u navodno objektivnoj znanosti, a definitivno ne u subjektivnosti naših života; najbliža je istina do koje mi ljudi možemo doći ona u odnosima koji se zasnivaju na povjerenju.

U trećem i posljednjem dijelu članka navest ću još jedan smjer u novoj danskoj kriminalističkoj prozi.

Jesper Stein objavio je 2015. roman *Aisha*, četvrtu u nizu knjiga o detektivu, glavnom načelniku Axelu Steenu, koji živi u Kopenhagenu. (Prethodne su tri knjige *Nemiri [Uro]*, *Zbogom ptičice* i *Akrash*.) Jesper Stein je za roman *Aisha* 2016. dobio glavnu nagradu knjižara *The Golden Laurels*, a njegova je serija romana o tom antiheroju stekla veliku popularnost (Jensen).

Aisha je detektivski roman pun krvavih događaja, prljavih detalja i neočekivanih ishoda. U središtu je romana sukob kultura “homogenih” Danaca i doseljenika muslimansko-arapskog podrijetla. U središtu su radnje rastuće nezadovoljstvo i nemogućnost da se pronađe odgovarajući *modus vivendi* za te dvije “etničke” skupine, a radnju pokreću detektivi koji svakodnevno dolaze u doticaj s kulturnim razlikama. Tema feminizma u knjizi donekle premošćuje jaz između te dvije kulture, ali prikazano rješenje ne nagovještava novo doba tolerancije i zajedništva. Umjesto toga dobivamo žestoku društvenu kritiku koja pruža uznemirujuću sliku budućnosti danskog društva, koje mora prihvaćati sve veći broj doseljenika iz različitih društvenih i kulturnih sredina.

Budući da po općem mišljenju nije teško pisati knjige o “banalnim” temama poput života, smrti, ljubavi, obiteljskih sukoba itd., ove su knjige zanimljive upravo zato što su njihovi autori uspjeli prevladati banalnost. Iako su čvrsto zasnovane na običnim, svakodnevnim životnim događajima, ono što ih čini vrijednim čitanja jest način na koji se njima koriste. Razumljivo da kriminalistički romani iz ranijih razdoblja nisu govorili o znanstvenim ili društvenim pitanjima koja su u Danskoj danas aktualna.

Moglo bi se dakle ustvrditi da te knjige svoju popularnost i značajnost uvelike mogu zahvaliti činjenici da se oboje autora služe kriminalističkim romanom kako bi se na nov način uključili u društvenu raspravu

¹⁰ “Det er en fed vej til at kunne formidle noget svært på en måde, så folk uden særlige naturvidenskabelige forudsætninger kan forstå det” (Bangsgaard).

o kretanjima u suvremenom danskom društvu i smjeru u kojem ono ide, postavljajući pritom i pitanje o daljnjem razvoju skandinavskog kriminalističkog romana.

U romanu *Aisha* Jespera Steina govori se i o politici obitelji, ali njegova je "obitelj" multietnička stvarnost suvremene Danske, koja prodire kroz zidove kuće u "bjelačkom" predgrađu.

U lipnju 2016. tadašnji je ministar kulture i crkve, Bertel Haarder, pokrenuo službeni raspravu o danskom identitetu, definiranom kao ukupnost društvenih vrijednosti, tradicija i kretanja koji su oblikovali Dance, koji oni još uvijek dijele i koji zaslužuju da budu uključeni u buduće dansko društvo. Tijekom ljeta i jeseni u zemlji je održano nekoliko javnih debata o danskim vrijednostima i tradicijama. Dano je 2.425 prijedloga, koji su razvrstani u 20 kategorija, a Danci su, počevši od studenoga, mogli glasati za 10 najvažnijih. Netom prije Božića objavljeni su rezultati referenduma, prema kojima su za danski kanon izabrane sljedeće vrijednosti: kršćansko kulturno nasljeđe, danski jezik, nevladine organizacije i dobrovoljan rad, sloboda, liberalnost, uгода (*hygge*), ravnopravnost spolova, jednakost pred zakonom, povjerenje i društvo blagostanja (*Danmarkskanon*).

U tome su kontekstu najvažnije ideje sloboda i liberalnost. Liberalnost se zasniva na premisi da svatko ima pravo donositi ključne odluke u svome životu. Biti liberalan znači imati tolerantan i nepristran stav prema onima koji su drugačiji ili ne dijele naše vrijednosti i norme. U tome je smislu liberalnost vezana uz ideju slobode i jedna je od temeljnih vrijednosti demokracije. U devetnaestom stoljeću tolerancija prema vjerskim manjinama bila je zajamčena zakonom, a kasnije je taj koncept proširen i na stav prema drugim manjinama čiji se način života, kulturni identitet, spolno opredjeljenje ili etničko porijeklo razlikuje od onoga većine. Grundtvig je pridonio etaliranju pluralizma kao vrijednosti, ali liberalnost ne znači slijepo prihvaćanje svih vrijednosti i životnih stilova kao jednakih i jednako dobrih; ne može se izjednačiti s beskičmenjaštvom. U krajnjoj liniji, zahtijeva da se oni čvrstih uvjerenja bore za vlastita uvjerenja, ali i za pravo drugih da misle drugačije (*Danmarkskanon Frihed*).

Sloboda je temeljna vrijednost danske demokracije. Sloboda naroda u biti je povezana sa slobodom pojedinca, a ona nije neograničena, nego podrazumijeva odgovornost za vlastite postupke. Potpunu slobodu treba uživati u trima područjima: u pitanjima koja se odnose na osobnu svijest: sloboda misli, vjere i savjesti; u pitanjima koja se odnose na osobni ukus i interese; i naposljetku, treba uživati slobodu organiziranja i njegovanja osobnih interesa, dokle god to ne ugrožava druge. Sloboda okupljanja među ostalim obuhvaća političke stranke i vjerska društva. Jedna od temeljnih sloboda jest sloboda govora, koja je uvrštena u Ustav 1849. Međutim, načelo štete¹¹ i dalje

se primjenjuje, a kleveta i uvreda su kaznena djela. Netko je jednom napisao sljedeće: "U Danskoj imamo slobodu i mogućnost biti ono što želimo, razmišljati onako kako želimo, govoriti onako kako želimo, oblačiti se onako kako želimo i imati one vrijednosti koje želimo. Zbog toga nije nedostatak to što smo multikulturno društvo u kojemu ima mjesta za sve."¹²

Kako nam pokazuje Jesper Stein, ti se ideali ne slažu nužno s realnošću života u suvremenoj Danskoj. Umjesto opće tolerancije i inkluzivnosti, čini se da je ozračje bliže onome što norveška sociologinja Susanne Bygnes naziva ambivalentnim multikulturalizmom. Ona multikulturalizam definira kao "skraćeni opis kulturne, etničke, rasne i vjerske raznolikosti" (Bygnes, str. 131). Poziva se na klasičnog sociologa Georga Simmela (1858–1918), koji u eseju *Kako je društvo moguće?* navodi da je "... podjela između pojedinca kao društvenog bića i pojedinca kao pojedinca središnji paradoks ljudske težnje prema društvenosti. Ta se podjela ne prikazuje kao štetan učinak suvremenosti, nego kao nužan uvjet za društvo. [...] Ta je ambivalentnost ljudske egzistencije osobito dobro ilustrirana u Simmelovom (1950. [1908]) opisu 'stranca'. Simmel govori o dvosmislenosti položaja koji je istodobno i individualan i društven – o istodobnom bivanju unutra i vani, pa se opis stranca može shvatiti kao konceptualno proširenje te dvosmislenosti jer još više naglašava negativne i pozitivne karakteristike njegova položaja i odnosa prema skupini. [...] Simmelov stranac ne želi se izgubiti u domorodačkom zajedništvu, nego se želi upustiti u dijalog s njim. Dakle, pojam stranca kako ga definira Simmel ne podrazumijeva potpunu isključenost, ali uključenost može biti zasnovana na vrlo općenitoj sličnosti između stranca i ostatka zajednice, što može rezultirati alijenacijom. Simmel želi reći da, bez obzira na slabosti gore navedenih veza, skupina ima odnos sa strancem. Dvostrukim položaj koji Simmel opisuje situacija je snažno obojena dvosmislenošću. Pripadnici društva koji nisu sasvim unutar njega dat će mu možda pozitivnu kvalitetu, ali mogu postati otuđeni ili isključeni" (Bygnes, str. 131). Bygnes nadalje tvrdi da pojam ambivalentnosti prikladno obuhvaća oba središnja elementa stranca i stav koji članovi skupine imaju prema multikulturnom društvu.

Radnja romana *Aisha* zasnovana je na toj dvosmislenosti. Vrijednosti i tradicije palestinskih doseljenika u Kopenhagenu u ozbiljnom su sukobu s vrijednostima "etničkih" danskih detektiva, predstavnika danske policije i većinskog stanovništva. Ta se dvosmislenost odnosi čak i na pitanje tko "stranac" zapravo jest, na karakteristike otuđenosti, težinu zlo-

¹² "I Danmark har vi frihed og mulighed til at være den, vi har lyst til at være; tænke, som vi vil; ytre os, som vi vil; klæde os, som vi vil; og have de værdier, som vi vil. Derfor er det ikke en ulempe, at vi er et multikulturelt samfund, hvor der er plads til alle" (*Danmarkskanon Frihed*).

¹¹ *The harm principle*, prema J. S. Millu.

čina i mogućnost njihova rješavanja kroz interakciju dviju kultura. Kako Morten Pape jasno pokazuje u svome bestselleru *Plan (Planen)*, objavljenom 2016, pogrdne nadimke dobivaju i "etnički" Danci i "drugi etnički" Danci – *luder-dansker* (Danci kurvari) ili *perker* (Pakiji) – a povezuje ih vrlo malo tolerancije, liberalnosti i slobode od predrasuda (Pape).

Sada ću privesti kraju uvodni osvrt na ovu aktualnu temu. Steinov odabir eskalacije sukoba između doseljenika i etničkih Danaca za temu svog vrlo uspješnog kriminalističkog romana *Aisha*, upozorava nas na činjenicu, kao i romani *Dinosaurovo pero* i *Lastavičin luk* Sissel-Jo Gazan, da su kriminalistički romani i feministički kriminalistički romani prostor za ozbiljne sociološke i političke rasprave te važna komponenta književne konstrukcije i rasprave o suvremenoj stvarnosti.

S engleskog prevela
Tina ANTONINI

NAVEDENA DJELA

Ana. "Donna Haraway's *Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of the Partial Perspective*". *Ana's Blog*. Wordpress, 20. rujna 2012. Pristup 24. svibnja 2017.

Bangsgaard, Jeppe. "Hun forsker gennem krimier". *Litteratursiden.dk*, 12. veljače 2014. Pristup 24. svibnja 2017.

Bygnes, Susanne. "Ambivalent Multiculturalism". *Sociology*. 47.1 (2012), str. 126–141, sagepub. Pristup 24. svibnja 2017.

Corrigan, Maureen. "The *Dinosaur Feather* by S. J. Gazan, is a weird and ingenious new mystery". *The Washington Post*, 8. prosinca 2013. Pristup 24. svibnja 2017.

Danmarkskanon. Pristup 24. svibnja 2017.

Gazan, Sissel-Jo. *Dinosaurens Fjer*. Copenhagen: Gyldendal, 2008.

Gazan, Sissel-Jo. *Svalens Graf*. Copenhagen: Gyldendal, 2013.

Haraway, Donna. "Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective". *Feminist Studies*. 14.3 (1988), str. 575–599. *Feminist Studies Inc*. Pristup 24. svibnja 2017.

Jensen, Niels. *Danske Litteraturpriser*. N. P. 25. siječnja 2017. Pristup 24. svibnja 2017.

Larsson, Stieg. *The Girl with the Dragon Tattoo*. Prev. Reg Keeland. New York: Vintage, 2008.

Nolan, Tom. "The 10 Best Mysteries of 2013". *The Wall Street Journal*, 13. prosinca 2013. Pristup 24. svibnja 2017.

Nolan, Tom. "Mysteries: Men at Work". *The Wall Street Journal*. 17. travnja 2015. Pristup 24. svibnja 2017.

Pape, Morten. *Planen*. Copenhagen: Politikens Forlag, 2015.

Schaffer, Guy. "Situated Knowledges". *concepts in STS*, n.d. Pristup 24. svibnja 2017.

"Sissel-Jo Gazan vinder Læsernes bogpris 2014". *Danmarks Biblioteksforening*, 19. veljače 2014. Pristup 24. svibnja 2017.

"Sissel-Jo Gazan" *Sissel-Jo Gazan*. Gyldendal, n.d. Pristup 24. svibnja 2017.

"Sissel-Jo Gazan" *Sissel-Jo Gazan*. Salomonsson Agency. n.d. Pristup 24. svibnja 2017.

Wilde, Oscar. *The Picture of Dorian Grey*. London: Macmillan, 2017.

SUMMARY

NEW DIRECTIONS IN DANISH CRIME FICTION

Proposing to analyze the crime novels of Danish authors Sissel-Jo Gazan (*The Dinosaur Feather* and *The Arc of the Swallow*) and Jasper Stein (*Aisha*), the essay contends that the secret of their enormous success with the readership lies in the way they integrate the current issues in Danish society into the generic frame of the crime story. It is the case that the crime novel and the feminist crime novel have become a platform for serious social and political debates, as well as an important segment of the literary construction of and debates on contemporary reality (the problem of national identity, attitudes towards immigrants, the issue of veracity in science, the question of freedom, etc.).

Key words: Danish crime fiction, Scandinavian Noir, feminist crime fiction